

KORMÁNYOS ANDRÁS

JATE Tudományos Szocializmus Tanszék

Szeged

A KISIPAROSSÁG ÉS A KISIPARI TERMELŐSZÖVETKEZETEK HELYZETÉNEK
ALAKULÁSA CSONGRÁD MEGYÉBEN 1945-1953 KÖZÖTT

Csongrád megye, amelynek mai területe az 1950. január 1-ével hatályba lépett közigazgatási átszervezés nyomán alakult ki, a felszabadulás előtt döntően agrárjellegű terület volt. Az 1941. évi népszámlálás adatai szerint a 438.432 fő össznépességből a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma 243.599, az iparban foglalkoztatottaké pedig 62.259 fő volt.^{1/} A meglevő kevés számú "közgazdasági értelemben vett gyár" alapvetően a mezőgazdasághoz kapcsolódott.

Többféle eredő összegződésekként alakult ki a megye iparának struktúrája, amelyet ebben az időszakban a kevésbé fejlettség, a könnyű-, a textil- (len, kender, juta) és az élelmiszeripar (malom, szeszipar, a húsfeldolgozó ágazat) túlsúlya jellemezte.

A Csongrád megyei ipar szerkezetének további jellemzője volt még a kis- és kézműipar jelentős aránya, szerepe. A magyar nemzetgazdaság két világháború közötti ezen sajátossága abban a tényben jutott kifejezésre, hogy a magánkisipar ez időszakban országosan az ipari munkásság közel 50%-át foglalkoztatta, s az ipari termelésnek közel 25%-át állította elő.^{2/}

A megye iparilag legfejlettebb városában, Szegeden, 1940-ben

közel 2.800 kisüzemben, műhelyben mintegy 5.400 fő dolgozott.^{3/} Az iparendeléssel rendelkezők rétege - beleértve a nem termelő ágazatokat is - 1939 végén 3.100 főt tett ki.^{4/} A gyár-
ipar átlagos munkaslétszáma ugyanekkor 6.140 fő volt.^{5/}
A korabeli megye területén 1941-ben több mint 7.200 önálló
kisipari üzem működött.^{6/} Az önálló magánkisiparosok évi
átlagos létszáma az ipar területén ugyanebben az évben
171.294 fő volt.

A kisipar területünkön is közvetlenül lakossági szükségleteket, igényeket elégített ki termék és szolgáltatás formájában. Néhány ágazat - cipő-, faipar - kis mértékben exportra is termelt. A kisipar gazdasági pozíciójának megtartása összefüggött a gyár-
ipar fejlődésének megkésettiségeivel, kisebb termelési volumenével és a nagy számban rendelkezésre álló olcsó munkaerővel. A tömegárú termelésének elmaradottságát jól ellensúlyozta az olcsó munkarővel, jó minőséggel dolgozó kisipari szektor. Hozzájárult még az a körülmény is, hogy a lakosság által használt, igényelt termékek lényeges hányada - részben, vagy egészben - gépi úton még nem volt előállítható.

A kisipari termelés megyei struktúrája, a kialakult ágazati arányok a korszak általános jellegzetességeit tükrözték. A két világháború között az országos termelés döntő hányada, 70,8%-a négy iparághoz - az élelmezési, az építő-, a ruházati és a szolgáltató (vendéglátó, fodrász stb.) iparhoz kapcsolódott. Kizárólag kisipari "terület" volt az építő- és vendéglátóipar. Kisebb részesedéssel, de jelen volt a fa-, a vas- és gép-
iparban is.

Helyi, megyei sajátosságként említendő éppen az utóbbi két ágazat jelentős aránya. 1930-ban, a megye akkori területének összesített adatai szerint "a tulajdonképpeni ipar keresői"-nek (önállók és alkalmazottak, munkások együttesen) 35,8%-a az építő, 23%-a a ruházati, 9,7%-a a vas- és fém-, 9,5%-a az élelmezési és élvezeti, 6,4%-a a fa- és csont-, továbbá 3,4%-a "a szállodás, vendéglős és kávésipar"-hoz tartozott.^{8/} A struktúra e sajátossága a történelmi hagyományokból, a terület agrárjellegéből, a mezőgazdaság munkaeszköz szükségletéből fakadt.

A magánkisipari szektor további általános jellemzője a termelékenység alacsony szintje volt. Ez összefüggött a tőke, a technikai felszereltség és gépesítettség hiányával, illetve a munkaerő és a termelő tőke koncentrációjának alacsony szintjével.

Az adatok tanúsága szerint a kisiparosok többsége a megyében is az egyedül, vagy 1-2 segéddel, rosszul felszerelt műhelyekben dolgozó kézműiparosok közül került ki.^{9/}

Helyzetük, termelési feltételeik javításában tömeges méretű változást nem idéztek elő az állam által szervezett szövetkezetek. (A szövetkezetek a kereskedelemről szóló 1875. évi XXXVII. törvénycikk 11. címe alapján nyertek polgárjogot.)

Az állami kisipari szövetkezetek két világháború közötti megyei elterjedtségére szegedi adatok alapján következtethetünk. Banner János 1922-es tanulmánya 11 helyi szövetkezetet említ. (Cipész-, szabó-, bőripari szövetkezetet, valamint a fa-, kádár-, festő-, kövezőmunkások termelőszövetkezetét.)^{10/} Az 1927-ben megjelent Szeged monográfia két jelentősebb szö-

vetkezetet emel ki, mégpedig az "Első Szegedi Cipő-, Csizma- és Papucsipari Szövetkezet"-et és az "Első Szegedi Szabóipari Szövetkezet"-et.^{11/} Az 1907-ben alakult cipőipari és az 1912-ben létrejött szabóipari szövetkezetek közül a cipőipari "egész(en) gyáripari színvonalra emelkedett" és országos tekintélyt vívott ki. A húszas években, szezonban 300 főt foglalkoztató szövetkezet a felszabadulást követően is eredményesen működött.

A felülről kezdeményezett és szervezett szövetkezetek a meglevő gazdasági (és politikai) struktúra zavartalan működését szolgálták a kapitalizmus kinövéseinek lenyesegetése, az osztályharcos törekvések leszerelése által, "a szociális béke" biztosítása révén.^{12/}

Ezért a szövetkezeti mozgalom sem méreteiben, sem minőségében nem vezetett olyan változásokhoz, eredményekhez, amelyek egyrészt egy lényeges belső átalakulást, másrészt mint érvényesíthető, felhasználható tapasztalatokat jelentettek volna a mozgalom későbbi átszervezésénél.

A szövetkezeti formák közül a leginkább működő, a legelterjedtebb a fogyasztási volt. Meglehetősen csekély arányban működtek az ipari termelőszövetkezetek. Így például 1943-ban a kisipar 4,8%-át tették ki az ipari szövetkezetekbe tömörült tagok.^{13/}

Az állam által irányított szövetkezeti hálózat mellett a munkásmozgalom kezdeményezte szövetkezetek is szerveződtek, működtek. Tulajdonképpen az összefogás, a társulás formája, a "termelő, vagyis produktív társulat" gondolata, más végcéljal, de a munkásmozgalomban fogalmazódott meg először.

A dualizmus időszakából megyei, működő ipari "produktív társulat"-ról egyelőre nincs tudomásunk. Ismert viszont több kezdeményezés, így: a földmunkások, kubikusok "Délmagyarországi Munkásszövetkezet"-ének 1889-ben Mindszentben történt megalakításáról, majd hasonló típusú szövetkezet létrehozásának felvetéséről 1910-ből; továbbá hódmezővásárhelyi építőipari termelőszövetkezet alakításának szándékáról 1902-ből.^{14/}

A munkásság által, a két világháború között létrehozott ipari szövetkezetekre a fenti Szeged monográfia aképpen utal, hogy azok "erős versenyt jelentenek" az önálló iparosokra.

Itt említjük meg, hogy az 1920-as és 1930-as években a földmunkás-réteg közötti politikai befolyás növelése érdekében állami, valamint különböző politikai erők általi kezdeményezésre vállalkozói szövetkezetek alakultak. Tevékenységük hatását, eredményét döntően meghatározta az a körülmény, hogy nem a földmunkások alapvető érdekeit "vállalták föl" és képviselték következetesen.^{15/}

A felszabadulás után, a gyáripart ért háborús károk következtében a viszonylag gyorsan termelőképessé vált kisipar gazdasági szerepe országos szinten továbbra is jelentékeny maradt. Az 1946/47-es gazdasági évben a kisipari szektor a 13,6 milliárd Ft. összegű nemzeti jövedelemből 2,06 milliárd, majd az 1947/48-as év 18,7 milliárdnyi nemzeti jövedelméből 2,48 milliárd Ft. értéket állított elő.^{16/}

A magánkisipar 1944-1945 előttről örökölt jellemzőiben nem következett be alapvető változás. A kisiparosság összlétszámával, mely 1948-tól csökken, most sem állt arányban az előállított termelési érték. A munkaerő koncentrációja, a

műszaki-technikai feltételek vonatkozásában nem bontakozott döntő változást eredményező folyamat. Nem változott érzékelhetően az a fordított arány sem, amely a községekben működő üzemek, egységek és a városban foglalkoztatott alkalmazottak száma között fennállt.

Fennmaradt továbbá a kisipar már vázolt struktúrája. 1949 elejéig az önálló kisiparosság és az alkalmazottak 5/6 része a vas- és gép-, a fa- és építő-, a ruházati és az élelmezési iparban dolgozott. A kisipari szektorhoz kapcsolódó termelési értéket döntően a fa-, építő-, a ruházati és élelmezési ágazat állította elő.

Nem következett be lényeges változás az egyedül, elavult, rossz technikai feltételek mellett dolgozó önálló kisiparosok arányában sem. Nagyrészüik számára a kezdeti feltételek, a kapitalista gazdasági viszonyok alapján következtethető jövő (lét) bizonytalanságot jelentett. A pártok részéről a helyzetükre fordított figyelmet az újjáépítésben és a jóvátételi kötelezettségek teljesítésében betölthető gazdasági szerepük mellett politikai bázisként való kezelésük is motiválta. (1946-47-ben a családtagokkal együtt valamivel több mint 700.000 ember tartozott a kisiparosság rétegéhez.)

Az adott feltételek és a jövő - akkor ismerni vélt - perspektíváit figyelembe véve, az 1944-1945-tel kibontakozó politikai életben "szinte valamennyi párt védelmet ígért a kisiparosságnak, s a védelem fontos eszközeként a szövetkezeteket - elsősorban a beszerzési és értékesítési szövetkezeteket jelölték meg".^{17/}

A szövetkezetekről kialakított pártbeli állásfoglalá-

sok szerves részét képezték az illető párt (gazdaság)politikai koncepcionális elképzeléseinek.

A legtöbb szervezett kisiparost tömörítő SZDP esetében a magánkisiparosság létét megerősítő, azt a vegyes gazdaságba beépítő, abban hatékonyan működtető és felzárkóztató, ezáltal a nagytőke nyomása ellen hathatós védelmet nyújtó forma olyan gazdaságpolitikai elképzelések alapján körvonalazódott, amelyek elsősorban a korabeli "Nyugat-Európában kiépülő állami beavatkozáshoz, a magángazdaság túlsúlyára épülő berendezkedéshez álltak a legközelebb."^{18/} Magának a kisipari szövetkezetnek a tagok helyzetet javító, a fejlődést elősegítő stb. funkcióját legelőször és leghatározottabban az SZDP vázolta.

A védelem, a szociális funkció volt a fokozatosan szövetkezetpolitikává kiépülő kommunista párti álláspontok első eleme. A termelőszövetkezetekbe elsősorban a munkásosztályhoz hasonló körülmények között élő és dolgozó kisiparosokat igyekeztek tömöríteni. 1946-ban e formát a nagytőke korlátozásával is összekapcsolta az MKP.

A kommunista párt vonatkozásában a vezetés egyfelől egy hosszabb ideig tartó koalíciós együttműködésre készült, másfelől egyidejűleg - mint perspektívát, "a Szovjetunió gazdasági és politikai berendezkedését tartotta ideálisnak"^{19/}, ami a gyakorlatban majd a sztálini modell megvalósítását jelentette.

A kommunista pártnak az elkövetkező években betöltött szerepe miatt vázolnánk a további szövetkezetpolitikai elemeit.

1948 tavaszán az MKP gazdaságpolitikai, majd szövetkezeti

irányelveiben meghatározóvá váló elem jelent meg. A tervgazdálkodásra való áttéréssel összefüggésben, azt a feladatot állította a szövetkezetek elé, hogy a több mint 200.000 kisiparos munkáját a tervgazdaság keretébe illessze.

A két munkáspárt egyesülését követően közzétett MDP programnyilatkozatban nem esett ugyan szó a kisipari szövetkezetekről, de szerepelt benne a kisipar tervgazdaságba történő bekapcsolásának célkitűzése, s annak hogyanja: a megrendelésekkel, nyersanyaggal és hitellel való ellátás.

Miként az MKP 3 éves tervjavaslatában (1947), úgy a programnyilatkozatban is számoltak, sőt a nemzetgazdaság fejlődése érdekében továbbra is szükségesnek tartották - "a népi demokrácia érdekeinek megóvása mellett" - a magánkezdeményezést, a kisárutermelők, a kisemberek munkájának hasznosítását; s ezért deklarálták termelőeszközeik, műhelyeik, üzleteik (tulajdonának) érintetlenül hagyását. Míg ez a passzus nem is hosszú idő múltán szembekerült az eltorzult gyakorlattal, addig szinte kizárólagos szerepűvé nőtt a "tervszerű munkaerő-gazdálkodás" ugyanott rögzített követelménye.

A kisiparosságot a centralizált tervgazdaságba beillesztetni szándékozó szövetkezetpolitika az MDP országos szövetkezeti konferenciáján (1948) a fokozatosság és az önkéntesség elvével bővült. A kistermelők szövetkezetének önkéntes jellegét már az 1947-es tervjavaslat is tartalmazta, s az első ötéves népgazdasági tervről szóló törvény ekképpen rögzítette: "az önkéntes társuláson alapuló kisipari termelőszövetkezeteket támogatni kell".^{19/}

A hatalom kizárólagos tulajdonosává válásának folyamatával egyidejűleg épültek ki, jöttek létre a szövetkezetpolitika említett elemeinek megvalósítását szolgáló jogi, szervezeti és intézményi feltételek. Módosították az 1947-es szövetkezeti törvényt (1948: XXXI. törvénycikk), s ezzel összefüggésben sor került az Országos Kisipari Szövetkezet, később KIOSZ, létrehozására és a törvénycikk végrehajtását szolgáló rendelet kidolgozására. A 7830/1948. Korm. sz. rendelet a fokozatosság elvét tükrözve a kisipari termelőszövetkezetek négy alaptípusát határozta meg. Egyben intézkedést is tartalmazott a tervgazdálkodásba való beilleszkedés módjáról is a központkényszer által. Tartalmazta továbbá - az önkéntesség elvének megfelelően - a kilépés körülményét, az iparigazolvány kiadását megkönnyítő eljárást. Az 1948 júniusi pártegyesüléssel megközelítően egy korszak zárult le. Az ipari szövetkezetek száma ekkor - az 1948-49-es gazdasági évben - összesen 528 volt és 65.529 tagot tömörített soraiba. Közülük az 1945 után alakult szövetkezetek száma 343 volt, 43.239 fős taglétszámmal.^{20/}

Csongrád megye területén az 1948-ban működő 9 kisipari szövetkezet közül 7 alakult a felszabadulást követően. A két ismert, az Első Szegedi Cipő-, Csizma- és Papucsipari Szövetkezet és az Első Szegedi Szabóipari Szövetkezet még a felszabadulás előtt jött létre. 1945-ben jött létre a Hódmezővásárhelyi Cipész és a Kisteleki Vegyesipari, 1947-ben a Hódmezővásárhelyi Férfi- és Nőiszabó, 1948-ban pedig a Szegedi Vas- és Fémipari, a Földeáki Vegyesipari, a Mindszenti Cipész és a Sándorfalvi Általános KTSZ. A kilenc

működő szövetkezet közül 5 ruházati, 3 vegyipari és 1 pedig vas- és fémipari volt.^{21/}

A megyében az új alapítású termelőszövetkezetek, a korábbi alapokon létrejött beszerzési és értékesítési szövetkezetek mellett ebben az időszakban teret nyertek a szakszervezetek szövetkezeti kezdeményezései is. E mozgalom formájában kibontakozó jelenséget az MKP - különösen a nagy- és középiparban - mint az államosítással szemben hatót, leszerelendőnek tartotta.^{22/}

Területünkön is az általában ható körülmények: a munkások, az alkalmazottak életkörülményei, az elhúzódnak munkanélküliség stb. segítették elő megjelenésüket, illetve a nagyszámú elhagyott, megrongált kis- és középüzem megléte, amelyeknek tulajdonosai külföldre, vagy ismeretlen helyre távoztak.

Csongrád megyében a különböző iparágakhoz tartozó munkások körében még 1945-ben kibontakozott e sajátos jellegű szövetkezeti mozgalom, amely "munkaalkalmak teremtésével, anyagbeszerzéssel és értékesítéssel, a munkások élelmiszer és egyéb fogyasztói cikkekkel való ellátásával foglalkozott. Szegeden a bőr- és építőipari munkások, Szentesen a vas-, építő- és faipari munkások hoztak létre beszerző és értékesítő szövetkezeteket, ..." ^{23/} Itt említjük meg, hogy a szegedi építőipari szövetkezet egyike volt a MÉMOSZ szövetkezeti központja által irányított 1946 végén 31 tagszövetkezetet számláló rendszernek.

A szövetkezeteket illetően az 1944-1945-től az 1948-ig terjedő időszakban - a jogi, szervezeti és intézményi

feltételek kialakításával - nem következett be tömeges lét-rejöttük. Végülis nem teljesedtek ki a korábban feltételezett, a kisiparosságon belüli és külső feszítő tényezők, amelyek kényszerítő erőként hatottak volna a szövetkezeti mozgalom kialakulásához.

A tervszerű munkaerőgazdálkodás elemének kizárólagossá válása összefüggött azzal a folyamattal, amely 1948 második felétől bontakozott ki, s amely szektás, dogmatikus politika eluralkodásában öltött testet, áthatva a gazdasági élet területét. A gazdaságpolitikai hibák rendszerének két elemét érhetjük tetten a kisipar területén: egyfelől "az irreális, gazdaságilag és politikailag egyaránt megalapozatlan sietség szemléletének felülkerekedését a termelési viszonyok átalakítása terén"; másrészt "a fejlesztés egyoldalú túlfeszítése"-t, a katonai szempontokból áthatott autarkias "vas és acél országa" koncepció alapján".^{24/}

A magánkisipar kiszorításának akkor hangoztatott politikai érvei mellett döntőnek a munkaerőgazdálkodás szempontja bizonyult. A gazdaságfejlesztés koncepciójában a hangsúlyt egyre inkább a munkaerő számának növelésére (1949: 300.000, majd 350.000, majd 480.000, majd 1951-ben 650.000 új munkaerő) helyezték, a gyakorlatban teljesen elhanyagolva a termelékenység szempontját.

Az irreálisan magas munkaerőigény kielégítésére az 1949 nyarán készített ötéves munkaerőterv a többi között "a magánkisipar foglalkoztatotti létszámának drasztikus csökkentését" irányozta elő. Ugyancsak "elég jelentős" munkaerőtartalékkal számolt a magánkisipar és magánkeres-

kedelem területéről az MDP 1951-es II. kongresszusa is Gerő Ernő beszámolója nyomán. Az 1949-es munkaerőterv készítésekor a csökkentés folyamata már erőteljesen zajlott, csupán 4 hónap alatt - decembertől márciusig bezárólag - a 20 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató üzemek fizikai állománya 23.361 fővel csökkent.^{25/}

A magánkisipari összlétszámban 1949-től kibontakozó "változások" a 296.661 fő 53.274 főre történt csökkentését foglalták magukba 1953-ra. Közülük legnagyobb arányban az önálló kisiparosok száma csökkent: 151.631 fővel, az alkalmazottaké 68.327 fővel, a szakmunkástanulóké pedig 15.459 fővel. Az 1953-as évi átlagos összlétszám megoszlása 48.186 önálló kisiparos, 5.003 alkalmazott és 85 fő tanonc volt.^{26/}

A kisipart a tervgazdaságba beépítő szövetkezetek létrehozására, ahogyan az MDP II. kongresszusán megállapították, kevés figyelmet és segítséget fordítottak. A statisztikai adatok szerint pedig 352 kisipari szövetkezet működött 13.437 fő alkalmazottal, 2.377 fővel haladva meg az előző évit.^{27/} Ezért, pontosabban a szocialista szektorhoz tartozó gazdasági alakulatok kifejlesztése, a homogenizálás érdekében fogalmazta meg a kongresszuson tennivalóként Gerő Ernő - a támogatással, a felvilágosító és szervezőmunkával kifejlesztendő kisipari termelőszövetkezeti mozgalmat. Az intézkedések, miként a kongresszuson bejelentett tervfelemelés mögött, végső - akkor nyilvánosságra nem hozott - okként a meleg háborúra való készülés húzóódott meg. A kongresszust követően országszerte nagyarányú szövetkezetalakító tevékenység bontakozott ki. Ennek méreteit, túlhaj-

tottságát jól tükrözik az alábbi országos adatok:

	1951	1952	1953
A kisipari szövetkezetek száma:			
terv:	615	719	839
tény:	1.200	1.751	1.606
A szövetkezetekben dolgozó átlagos alkalmazotti létszám:			
terv:	16.530	19.230	21.870
tény:	35.654	78.640	109.775 ^{28/}

Csongrád megyében is döntően az 1951-es és 1952-es években történt a kisipari termelőszövetkezetek létrehozása. A fejlesztési tervek nyomán az 1951 januárjában működő termelőszövetkezetek számát 1952 végéig 27-ről 106-ra növelték. A szövetkezetek számának "396%-os" növelését a tagság arányának "629%-os" emelkedése kísérte. A 3.735 főt kitevő szövetkezeti tagságból 2.064 fő a volt kisiparos, 1.671 fő a volt munkavállaló kategóriába tartozott.^{29/}

Az 1952 végén meglevő 106 szövetkezetből a későbbi statisztikák 61-et tartottak számon. Közülük 9 jött létre 1948-cal bezárólag, 1949-ben 3, 1950-ben 6, 1951-ben 26 és 1952-ben pedig 17. Iparági összetételük szerint összesen 20 vegyesipari, 16 ruházati, 7 faipari, 5 vas- és fémipari, 5 gépgyártó, 3 műszeripari (órás és gyermekkocsi, orvosi és kutatóm.), 2 bőr- és szőrmeipari, illetve 1 textil-, 1 papír (tudományos szemléltetőeszköz) és 1 gumipari szövetkezet működött. Földrajzilag 5 város és 19 további telepü-

l és között oszlottak meg. Szegeden 18, Hódmezővásárhelyen 9, Makón 6, Szentesen 5, Csongrádon 2, Kisteleken 2, Mindszenten 2, valamint a további 17 településen 1-1 szövetkezet működött. (Részlegeket, fióküzemeket nem számítva.)^{30/}

A termelőszövetkezetek tömeges létrehozása - a helyet, időpontot, jelleget és a munkaerő számát feltüntető - fejlesztési tervek alapján történt. Az ugrásszerű fejlesztés tervezete szükségszerűen kapkodva készült, nélkülözte "a lehetőségek és a nehézségek" alapos vizsgálatát. S így szükségszerűen következett be, hogy "bár a kisparosságban van hajlandóság a szövetkezetbe való tömörülésre, az Ipari Osztály és a KISZÖV megyei titkársága, ennek dacára nem tudja az elkészített terv alapján létrehozni a szövetkezeteket".^{31/}

A kisipari termelőszövetkezetek szervezése, ellenőrzése és ellátása 1951. augusztusától elsődlegesen a KISZÖV hatáskörébe tartozott, de segítette a tanács ipari osztálya vagy csoportja is. A szövetkezetek "építésében" a KIOSZ is részt vett: "Feladata a megyei titkárságnak, hogy a megye területén dolgozó kisiparosokat összefogja és azokat politikai nevelőmunkával átvigye a KTSZ-ek és az állami szektorok felé."^{32/}

Ugyancsak 1952-ben a kisipari szövetkezetek létszámgyarapodásának volt egy sajátos lehetősége is, mégpedig a magánkereskedelem további kiszorításának következményeként. Az érintettek ugyanis az állami és a szövetkezeti kereskedelem, vagy az állami ipar mellett, végső lehetőségként a kisipari szövetkezetekben is elhelyezkedhettek.^{33/}

A tervgazdaságba történt beillesztéssel a termelési

terv teljesítése meghatározó jelentőségűvé vált. Az 1951. évi megyei előirányzat 57,75 millió Ft. volt, amelyet 67,76 millió Ft-ra teljesítettek; az 1952-es tervszám már 136,5 millió Ft. volt, amelyet 17,4 millió Ft-tal teljesítettek túl.^{34/} A tervteljesítésben, illetve túlteljesítésben "tervezetten" építettek a munkaversenyre, melyet a KISZÖV megalakulását követően kezdtek el alkalmazni; s a nemzeti és nemzetközi jellegű ünnepekhez, a pártvezetés által kiemelt aktuálpolitikai eseményekhez, valamint Sztálin és Rákosi Mátyás születésnapjához kapcsolódva hirdettek meg.

A folyamatos munkát, a tervek teljesítését gyakran akadályozta anyaghiány. Egy 1952-es havi jelentésből valóságos gyűjteményét tekinthetjük át a hiánycikkeknek: "a Szegedi Vas- és Fém KTSZ-nél ... a színesfém, réz, finomacél hiánya ...", "a Makói Cipész, KTSZ-nél ... anyag- és kaptafa hiány ...", valamint a gyermekcipőhöz szállított durva hulladékanyagot ki kell készíteni és vasalni, Makói Szövő KTSZ anyaghiány. A mezőgazdasági gépek javításával összefüggésben a kovácsszén csak papíron volt meg, az oxigénjegy pedig csak néhány KTSZ szükségletét fedezte. A vas- és fémipari szövetkezetek fém- és mélyhúzólemez kiutalása ugyan megvolt, de a Ferroglóbus nem tudta beváltani.^{35/}

A megfelelő nyersanyag hiányának és a kedvezőtlen ársztruktúrának egyenes következménye volt a megyei "termék-szerkezet" alakulás. Így például nem vállalkoztak a megyében löcsös parasztszekerek gyártására, holott korábban "Kiskundorozsma, Makó és Szeged volt ... elkészítésének hazája." "A cikklistán szereplő árban készített debreceni szekerek

minősége az iparágunk szégyene." - állapították meg egy korabeli jelentésben.

A kisipari szövetkezetek termelésének fenti körülményei hatással voltak a tagok keresetére, amelynek átlagos havi összegét a következő táblázat mutatja:

	Állami ipar (országos)		Szövetkezeti ipar (országos)		Csongrád megyei szövetkezeti ipar, termelők
1949	589,-	589,- ^x	807,-	809,- ^x	-
1950	688,-	688,-	817,-	817,-	-
1951	743,-	743,-	790,-	883,-	-
1952	947,-	947,-	843,-	976,-	835,-
1953	992,-	992,-	790,-	1006,-	889,- ^{36/}

^xbedolgozók és fiatalkorú kisegítők nélkül

Az anyagi feszültséget enyhítették, de nem szüntették meg azok a szociális juttatások, kedvezmények, amelyeket az ipari dolgozókhoz hasonlóan a szövetkezetek tagjai is igénybe vehettek. Így a fizetett szabadságot, a betegségi és öregségi nyugdíjat, a kedvezményes üdülést, az ebédidőt stb. A kiemelkedő munkát végzők az ipari dolgozókkal azonos anyagi és erkölcsi elismerében részesültek.

o Az 1951-52-es szövetkezetszervezési kampánnyal összefüggésben is csökkent az önálló kisiparosok és alkalmazottak száma. 1950 tavaszán az önálló iparosok létszáma 9.222 főt tett ki, majd ekképpen alakult:

	1951	1952	1953
Az önálló kisiparosok száma:	6.643	4.163	2.644
Az önálló kisiparosok az 1951. év százalékában	100%	62,7%	39,8%
Az alkalmazottak száma:	938	460	103
Az alkalmazottak az 1951. év %-ában	100%	49%	11% ^{37/}

A szövetkezeti tagokká lett egykori önálló kisiparosokkal szemben tapasztalható volt egyfajta fenntartás, bizalmatlanság, amelyet munkamoráljuk és - fegyelmük laza voltában, fogalmaztak meg.

A többségében az MDP II. kongresszusát követően létrejött kisipari szövetkezetek 1952. évi tevékenységét elemző megyei szintű beszámolók, dokumentumok a kedvező tendenciák említésével mellőzik azonban a mozgalom fejlődésének, a szövetkezetek tevékenységének, a valóságos helyzetnek a teljes feltárását.

A Csongrád megyei KISZÜV II. küldöttgyűlésén 1953. januárjában az említett 106 megyei kisipari szövetkezet tevékenységéről adtak számot. Ezt az ugrásszerű növekedést negatívan befolyásolta az a tény, s erre nem történt utalás, hogy a létrehozás erőltetett üteme miatt nem ritkán háttérbe szorult az önkéntesség, a fokozatosság elve. A magánszektor kiszorításának üteme a még dolgozó kisiparosság körében bizonytalanságot, rossz hangulatot váltott ki. Egy korabeli KIOSZ-jelentés 1953. januárjából így tükrözi ezt a tényt: "Megyénk iparosságának hangulata változó. A kis-kereskedők államosítása, azt követően az élelmiszeriparosok

társadalmasítása a szervezeti életben lanyhulást idézett elő. Tagságunk túlnyomó része felvetette azt a kérdést, hogy mi-
nek éljen a KIOSZ-nál szervezeti életet, mikor úgylis fel-
lesznek számolva.^{38/}

Az MDP vezetésének törekvéseiben egyfelől a magánkisipari
szektor gazdasági életből történő kiszorításának szándéka mun-
kált, a tervgazdaság viszonyai között létezését csak a szö-
vetkezeti keretek között tartotta lehetségesnek. Másfelől
a megszűnő iparosi, alkalmazotti réteg a korabeli, a hon-
védelmi elvekből meghatározott iparfejlesztési elképzelések-
hez szolgált munkaerőforrásul. A szövetkezetek tömeges kiala-
kítására vonatkozó elvi koncepciót a voluntarista szemlélet
hatotta át, nem számoltak ugyanis annak a körülménynek a vár-
ható kialakulásával, amelynél a radikálisan lecsökkentett
számú kisiparosság már nem, a fejlődés, a megerősödés kezde-
teinél tartó szövetkezetek még nem tudják a lakossági szük-
ségletet, ellátást biztosítani. Ezt a tényt az MDP Központi
Vezetőség 1953 júniusi határozata így fogalmazta meg: "A la-
kosság ellátásának romlásához hozzájárult a magánkiskereske-
delem és magánkisipar túlzottan gyors ütemű kiszorítása. En-
nek következtében, különösen a szolgáltatóipar (vízvezeték-
szerelő, villanyszerelő, lakatos, üveges, szobafestő stb.)
nem elégíti ki a lakosság szükségleteit. Számos községben
nincsen cipész, szabó, borbély, ..." ^{39/}

A szövetkezetekben dolgozók száma; a belépők technikai
felszereltségében mutatkozó eltérések, hiányosságok; az egy-
ségek kedvezőtlen földrajzi elhelyezkedése, s nem utolsó
sorban az anyagellátásban mutatkozó hiányok negatívan ha-

tottak a szolgáltatások színvonalára. A helyzetet súlyosbította, hogy az anyagi érdekeltség elve eltorzult, a ktsz-ek tevékenysége elsősorban a közületi megbízások teljesítésére irányult. Különösen érvényes volt ez a vás-, a faipari és épületkarbantartó szövetkezetekre. A javítás és szolgáltatás aránya még 1953 augusztusában is a teljes termelési értéknek a 32,1%-a volt.

Nem valósult meg tehát a helyi szükségletek teljes kielégítésének elve. Ezt tükrözték a szövetkezetek kiszállítási adatai; 1953 július elseje előtt a kiszállítások 57,8%-a megyén kívülre történt, s 42,2%-a a megyén belülre.

A szükséglettől, az igényektől elmaradt a közszükségleti cikkek gyártása. Ennek mértékét jelzi, hogy az 1953-as júniusi határozatot követően az év végéig, tervén felül, közel 1 millió Ft. értékű közszükségleti cikket készítettek.

A fent említett pártdokumentumot követően a gazdasági tevékenységükben új irányt vevő, számban csak kis mértékben gyarapodó szövetkezetek belső életükben is megújulás határoztak el. Azt, hogy a választott szervek valóban betöltsék hivatásukat, hogy "a vezetőségek az alapszabálynak megfelelően a szövetkezetek valóságos vezetőivé váljanak".

Mindezen folyamatokról, a további időszakról egy következő tanulmány ad majd áttekintést.

J E G Y Z É T E K

1. Az 1941. évi népszámlálás. Foglalkozási adatok községek szerint. 1975, KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Magyar Országos Levéltár. 544. p.
2. Berend T. Iván - Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. 2. kiad. 1975, Kossuth-Közgazdasági és Jogi K. 290. p.
3. Fehér István: Gazdasági és társadalmi változások Szegeden a felszabadulás után. 1945-1962. 1973, Akadémiai K. 13. p.
4. Fehér István: i.m. 14. p.
5. Magyar Statisztikai Zsebkönyv. 10. évf. 1941. M. Kir. KSH. 134. p.
6. A Csongrád megyei kisipari termelőszövetkezetek fejlődése. KSH (Csongrád) Megyei Igazgatósága. 1959. II. p.
7. Magánkisipari adattár 1938-1971. KSH, 1972. 12. p.
- 8-9. Csongrád vármegye. Vármegyei szociográfiák. I. 1938. 131. p.
10. Banner János: Szeged közgazdasága. Szeged, 1922. 37. p.
11. Szeged. Szerk. Kiss Ferenc, Tonelli Sándor, Sz. Szigethy Vilmos. Bp. 1927. 200-201. p.
12. Serfőző Lajos: A földmunkások vállalkozó szövetkezetei. (Egy szociálpolitikai kísérlet sorsa az ellenforradalmi Magyarországon.) In: AUSZ Acta Historica, T. 54. Szeged, 1975. 3. p.
13. Ferenci Tibor: Az ipari szövetkezeti mozgalom Magyarországon. 1976. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 55. p.
14. Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből. A Csongrád megyei munkásmozgalom 1868-1917. Szeged, 1980. 109-113. p., 198. p.
15. Serfőző Lajos: i.m. 26. p.
16. Ránki György: Magyarország gazdasága az első 3 éves terv időszakában (1947-1949). 1963, Közgazdasági és Jogi K. 136. p.
17. Tellér Gyula: A magyar kisipari szövetkezetek története 1945-1962. (1973), Szövetkezeti Kutató Intézet Közlemények 84. (köt.) 27. p.

18. Pető Iván-Szakács Kálmán: A hazai gazdaság négy évtizedének története. 1945-1985. I. köt. 1985, Közgazdasági és Jogi K. 31.p.
19. Pető Iván-Szakács Kálmán: i.m. 30.p.
20. Ferenci Tibor: Az ipari szövetkezeti mozgalom Magyarországon. 1976, Közgazdasági és Jogi K. 69.p.
21. In: A Csongrád megyei kisipari termelőszövetkezetek fejlődése. KSH Megyei Igazgatósága, 1959.
22. Tellér Gyula: i.m. 48.p.
23. Fehér István: i.m. 60.p.
24. Berend T. Iván: Gazdaságpolitika az első öt éves terv megindításakor. 1948-1950. 1964, Közgazdasági és Jogi K. 41.p.
25. Belényi Gyula: Munkaerő-gazdálkodási politika és a mezőgazdasági népesség iparba vándorlása az extenzív iparosítás kezdetén 1949-1953. In: Párttörténeti Közlemények, 1984. 4. sz. 81.p.
26. Magánkisipari adattár ... 12-15.p.
27. Statisztikai évkönyv 1956. 1958, KSH. 99.p.
28. Tellér Gyula: i.m. 79.p.
29. A csongrád megyei Kisipari Termelő Szövetkezetek Szövetsége és ezen belül a Kisipari Szövetkezetek 1952. évi munkájának kiértékelése. 1953. évi feladatok. 1953. január 16. - MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archívuma, 31. fond, 164. 6.e. szám.
30. In: A Csongrád megyei kisipari termelőszövetkezetek ...
31. Jelentés az Ipari Osztály munkájáról. 1951. május 25. Csongrád megyei Levéltár.
32. A KIOSZ Csongrád megyei Titkárság 1952. augusztus 23-án kelt levele. - MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archívuma, u.o.
33. A Belkereskedelmi Minisztérium Titkárságának levele valamennyi Tanács VB Kereskedelmi Osztályának. 1952. október 22. - MSZMP Csm. m. B. Archívuma, u.o.
34. A Csongrád megyei Kisipari Termelő Szövetkezetek Szövetsége... 1952. évi munkájának kiértékelése. MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archívuma, u.o.

35. A Csongrád megyei KISZÖV március havi munkájáról. 1952. április 15. - MSZMP Csongrád megyei Bizottságának Archívuma, u.o.
36. Az országos adatok in: A szövetkezeti ipar adattára. 1. (köt.) 1970, KSH. 25.p.
A megyei adatok in: A Csongrád megyei kisipari termelőszövetkezetek ...
39. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata a párt politikai irányvonalában és gyakorlati munkájában elkövetett hibákról s az ezek kijavításával kapcsolatos feladatokról. 1953. június 28. In: Propagandista, 1986. 4. sz. 142. p.